

Історія

УДК 94(44)«18»

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18129893>

**Суспільно-політичні настрої населення Франції
у другій половині XIX ст.**

Власюк Ігор Миколайович,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир,
Україна, <https://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

Прийнято: 19.12.2025 | Опубліковано: 31.12.2025

***Анотація.** Метою статті є аналіз суспільно-політичних настроїв населення Франції у другій половині XIX ст., з урахуванням змін політичних режимів в країні.*

***Методологія дослідження** містить необхідні принципи: науковості, історизму, авторської об'єктивності. У статті використано методи аналізу, синтезу, узагальнення; порівняльний (для аналізу суспільно-політичної ситуації у різні періоди розвитку Франції в другій половині XIX ст.), історико-системний (для аналізу владних відносин різних політичних режимів у країні).*

Обмеження методологічної бази дослідження пов'язані з використанням лише доступних наукових праць зарубіжних дослідників даної проблеми, акцентуванні уваги переважно на відносини між владою та суспільством, відсутністю кількісних показників.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі змін та тенденцій у суспільно-політичних настроях населення Франції в періоди Другої імперії, Паризької комуни та Третьої республіки, а також ролі Римо-католицької церкви у тодішньому суспільстві.

Теоретичне значення статті полягає у спробі дослідити французьке суспільство у складні, переломні періоди другої половини XIX ст., глибше вивчити його взаємовідносини з владою; проаналізувати причини розколу суспільства на прибічників різних режимів.

Результати. Проаналізовано динаміку суспільно-політичних настроїв населення Франції у другій половині XIX ст. Охарактеризовано відносини між владою та суспільством у періоди Другої імперії, Паризької комуни та Третьої республіки, виявлено їх проблеми та спрямованість. Окрему увагу приділено ролі Римо-католицької церкви у суспільно-політичному житті країни.

На основі використаних опублікованих джерел та літератури здійснено спробу комплексного аналізу відносин між владою та суспільством у Франції в названий період.

Висновки. Суспільно-політичні настрої населення Франції у другій половині XIX ст. були складними та суперечливими. Це було пов'язано з тим, що такими ж складними були і владні відносини в країні. В основі проблем суспільної та політичної нестабільності були наслідки Великої Французької революції кінця XVIII ст., правління Наполеона Бонапарта, непримиренні протиріччя між прихильниками нового та старого устрою (монархістами та республіканцями), часті зміни політичних режимів, зовнішньополітичні поразки (наслідки франко-пруської війни 1870-1871 рр.). Крайнім проявом радикалізму стали події, пов'язані з існуванням та ліквідацією Паризької комуни. Ці події засвідчили про появу лівих політичних сил, що мали свої поняття про те, якою має бути влада та суспільство.

Після утворення Третьої республіки суспільно-політичну ситуацію в країні не можна було вважати стабільною, оскільки, незважаючи на прихід до влади республіканців, існувала значна кількість прихильників монархізму, авторитарної влади, посилення влади військових. Про це, зокрема, засвідчили події, пов'язані зі справою Буланже. Вони не були випадковими в умовах реваншистських настроїв значної частини населення Франції. З іншого боку, у політичному полі поступово формується ідеологія інтегрального націоналізму, що увібрала в себе настрої та тенденції суспільно-політичного розвитку країни протягом усього XIX ст. Тенденції до демократизації суспільства пробивали свій шлях через корупційні скандали та захист невинних людей.

Римо-католицька церква у названий період продовжувала бути захисницею традиційних цінностей та понять, схильючись до підтримки монархічних сил. Однак при цьому мала вибудовувати свої відносини з республіканцями.

Подальшого дослідження потребують відносини між правими та лівими політичними силами у Франції наприкінці XIX – на початку XX ст., суспільні настрої в умовах наближення Першої світової війни.

Ключові слова: Франція; суспільні настрої; Друга імперія; Паризька комуна; Третя республіка; справа Буланже; справа Дрейфуса.

Socio-political attitudes of the population of France in the second half of the 19th century

Igor Vlasyuk,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of the World History, Zhytomyr Ivan Franko State University,
Zhytomyr, Ukraine, <http://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the socio-political attitudes of the population of France in the second half of the 19th century, taking into account changes in political regimes in the country.*

The research methodology contains the necessary principles: scientificity, historicism, author's objectivity. The article uses methods of analysis, synthesis, generalization; comparative (for analyzing the socio-political situation in different periods of development of France in the second half of the 19th century), historical-systemic (for analyzing the power relations of different political regimes in the country) methods.

The limitations of the methodological basis of the study are related to the use of only available scientific works by foreign researchers of this problem, the emphasis mainly on the relationship between government and society, and the lack of quantitative indicators.

The scientific novelty lies in the comprehensive analysis of changes and trends in the socio-political attitudes of the population of France during the Second Empire, the Paris Commune, and the Third Republic periods, as well as the Roman Catholic Church's role in the society of that time.

The theoretical significance of the article lies in an attempt to investigate French society in the complex, critical periods of the second half of the 19th century, to study in more depth its relationship with the authorities; to analyze the reasons for the split of society into supporters of different regimes.

Results. *The dynamics of the socio-political attitudes of the population of France in the second half of the 19th century is analyzed. The relations between the authorities and society during the Second Empire, the Paris Commune and the Third Republic epochs are characterized, their problems and direction are identified. Special attention is paid to the role of the Roman Catholic Church in the country's socio-political life.*

Based on the published sources and literature used, an attempt is made to comprehensively analyze the relations between the authorities and society in France during the mentioned period.

Conclusions. *The socio-political attitudes of the population of France in the second half of the 19th century were complex and contradictory. This was due to the fact that the power relations in the country were equally complex. The problems of social and political instability were based on the consequences of the Great French Revolution in the late 18th century, the Napoleon Bonaparte's reign, irreconcilable contradictions between the new and old order supporters (monarchists and republicans), frequent changes of political regimes, foreign policy defeats (the consequences of the Franco-Prussian War in 1870-1871). The extreme manifestation of radicalism is considered to cause the events associated with the Paris Commune existence and liquidation. These events testified to the emergence of left-wing political forces that had their own ideas about what power and society should be like.*

After the formation of the Third Republic, the socio-political situation in the country could not be considered stable, since, despite the coming to power of the republicans, there were a significant number of monarchism and authoritarian power supporters, and the strengthening of the military power. This was, in particular, evidenced by the events related to the Boulanger's case. They were not accidental in the conditions of revanchist sentiments of a significant part of the French population. On the other hand, the ideology of integral nationalism was gradually forming in the political field, which absorbed the sentiments and tendencies of the country's socio-political development throughout the 19th century. Tendencies towards the democratization of society made their way through corruption scandals and the protection of innocent people.

The Roman Catholic Church in the mentioned period continued to be a defender of traditional values and concepts, leaning towards supporting

monarchical forces. However, at the same time, it had to build its relations with republicans.

The relations between the right and left political forces in France in the late 19th and early 20th centuries, public sentiment in the conditions of the First World War coming soon, require further research.

Keywords: *France; public sentiment; Second Empire; Paris Commune; Third Republic; Boulanger case; the Dreyfus affair.*

Постановка проблеми. Франція протягом усього XIX ст. перебувала у стані трансформаційних зрушень як у політичному, так і в суспільному житті. Наслідки Великої Французької революції кінця XVIII ст., періоди Першої імперії, Другої республіки свідчили про постійну боротьбу між прибічниками монархічного та республіканського режимів. Великі зміни у суспільній та політичній свідомості населення відбулися в роки правління Наполеона I Бонапарта.

Нове важко пробивало собі дорогу у суспільній свідомості населення країни. Практично суспільство було розколотим, але це знаходило свій прояв особливо у кризові роки зміни влади та режимів. У зв'язку з цим доцільним, на наш погляд, є аналіз суспільно-політичних настроїв населення Франції, ролі Римо-католицької церкви у цих процесах, позицій духовництва; впливу політичних сил та окремих політиків на масову свідомість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти суспільно-політичного розвитку Франції у другій половині XIX ст. (у контексті висвітлення даної теми) знайшли своє відображення в ряді праць сучасних українських та зарубіжних дослідників. Зокрема, у працях українських істориків проаналізовано феномен бонапартизму в історії Франції XIX ст., у т. ч. у період Другої імперії (І. Осадчук) [10]. Більш дослідженим є період Третьої республіки у Франції: аналіз суспільно-політичної думки (С.

Дорошенко [5]; В. Фортескью [20]); формування ідеології інтегрального націоналізму (І. Гомза) [4]. Переважна більшість дослідників аналізує суспільно-політичну обстановку Франції у другій половині XIX ст. з позицій підтримки республіканського устрою в країні та відповідних політичних сил. Натомість окремі дослідники зосереджуються на вивченні впливу лівих сил на французьке суспільство (А. Рєпа) [12], а також феномену Паризької комуни (А. Бадью) [1]. Загалом, представники української та зарубіжної історіографії проблеми вважають період другої половини XIX ст. у Франції складним та суперечливим для розвитку тогочасного суспільства.

Ролі справи А. Дрейфуса у французькому суспільстві та політиці присвячено дослідження Е. Кама [14]. Окремі дослідження висвітлюють, яку роль відіграла преса у цій справі (С. Білоножко, О. Довлєтов) [2] та якою була реакція суспільства (Плюта Н.) [11].

Окремий блок праць присвячено відносинам між державою та церквою, враховуючи її вплив на тогочасне суспільство (В. Бондаренко, Б. Андрусишин) [3]; аналіз релігійної політики Франції у XIX ст. (К. Лянглуа) [8]; нові течії у католицизмі цього періоду (І. Фенно) [13]; становище Римо-католицької церкви у Франції у XIX ст. (М. Сквіччiarіні) [18]. Автори цих праць підкреслюють складний характер взаємовідносин між владою та церквою протягом усього XIX ст., пошуку нею свого місця у постреволюційному суспільстві, однак при цьому окремі дослідники (К. Лянглуа) акцентують увагу на тому, що Римо-католицька церква продовжувала бути для багатьох французів значущою і традиційно важливою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на висвітлення різних аспектів суспільно-політичного життя Франції у другій половині XIX ст., немає поки комплексного дослідження, у

якому б було проаналізовано динаміку, зміни та тенденції у суспільно-політичних настроях населення Франції названого періоду.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз суспільно-політичних настроїв населення Франції у другій половині XIX ст., з урахуванням змін політичних режимів в країні.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі змін та тенденцій у суспільно-політичних настроях населення Франції в періоди Другої імперії, Паризької комуни та Третьої республіки, а також ролі Римо-католицької церкви у тогочасному суспільстві.

Завдання статті: 1) охарактеризувати стан наукової розробки проблематики цього дослідження; 2) дослідити зміни у суспільно-політичних настроях населення у період існування Другої імперії, Паризької комуни та Третьої республіки (до кінця XIX ст.); 3) проаналізувати боротьбу між різними політичними силами за владу; 4) охарактеризувати вплив владних відносин на суспільні настрої населення; 5) виявити роль Римо-католицької церкви у тогочасному суспільстві, її статус; 6) проаналізувати кризові явища у суспільно-політичному житті названого періоду, причини розколу у тогочасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Для більшості населення Франції, як зазначає М. Дубинянський, характерною була ідеалізація та ностальгія за періодом правління Наполеона I Бонапарта, бажання бачити при владі постать, яка могла б своєю твердою рукою навести порядок в країні, відродити її велич та зовнішню міць. Імперська ідея, незважаючи на періоди її ліквідації, відроджувалася знову у свідомості політиків та полонила розум і настрої французів [6].

Аналіз суспільно-політичного розвитку Франції попередніх століть показує, що гальмувала його насамперед консервативна монархічна політична система, що знаходилася у протиріччі із розвитком

капіталістичних відносин та буржуазією, яка прагнула змін у політичному житті країни. Саме тривалі консервативні тенденції політичного розвитку цієї держави і стали у XIX ст. головною причиною складних криз у владних відносинах, гальмували процеси змін у масовій суспільно-політичній свідомості населення. Це був закономірний процес постійної боротьби нового із старим. Логіка захисту окремими класами традиційних понять та цінностей була зрозумілою в умовах політичної нестабільності. Відомо, що Римо-католицька церква Франції, що зазнала великих втрат у період Французької революції та після неї була фактично підпорядкована державі, суттєво впливала на думки та настрої віруючих, підтримуючи монархічну форму правління, за якої вона мала великі привілеї та стабільність і спокій.

Важливим є насамперед аналіз суспільно-політичних настроїв населення Франції у період Другої імперії (1852-1870).

Прихід до влади Наполеона III, державний переворот 1851 р. та проголошення Другої імперії (1852) не були випадковим явищем у політичному житті Франції. Саме наполеонівська легенда створила для цього необхідний ґрунт, оскільки з нею пов'язувалася важлива епоха в історії країни. Луї Наполеон Бонапарт став логічним уособленням, втіленням цієї ідеї, в умовах невдоволення значної частини населення соціально-економічною нестабільністю. Політик зміг вдало експлуатувати ці настрої населення, маніпулювати ними у своїх інтересах, проводячи плебісцити для підтримки своєї легітимності.

Доцільно, на наш погляд, проаналізувати чим апелював до суспільства після перевороту 2 грудня 1851 р. Луї Бонапарт. Зокрема, в одній із своїх промов (28 травня 1851 р.) президент наголосив, що коли він бажав зробити добро, покращити становище народу, парламент завжди відмовлявся від цієї згоди. Також політик вважав, що перед обличчям великих інтересів суспільства, він був абстрагований від того, що стосувалося його особисто

[17, р. 38-39]. Президент керувався бажанням переконати суспільство у необхідності підтримки сильної виконавчої влади, яку очолював саме він, пропонуючи виборцям свої зміни для своєї стабільної політичної діяльності. За основу було взято систему, створену ще на початку XIX ст. першим консулом Наполеоном.

I. Осадчук, аналізуючи політичний режим Наполеона III, звертає увагу на жорсткий тиск на виборців, підкупи та погрози попри відновлене загальне чоловіче виборче право. Також автор виділяє такі важливі ознаки режиму як опору на авторитет глави виконавчої влади та її домінування над законодавчою, придушення опозиції та ін. [10, с. 165-166]. Тобто французьке суспільство переживало посилення авторитаризму, в умовах суперечливих тенденцій періоду Другої імперії, хоча влада при цьому мусила враховувати тенденції до свободи та демократизації.

Розкол французького суспільства у другій половині XIX ст. пояснювався й ідеологічними засадами головних трьох політичних сил, які боролися за владу та переконували виборців у своїх поняттях та цінностях. Якщо для представників старої влади (аристократії, монархістів) ними були опора на християнство та збереження відповідних духовних традицій; для прибічників бонапартизму – минулі військові перемоги країни, то для республіканців – демократичні права та цінності [5, с. 10]. І ось ця складна мозаїка різних політичних сил малювала таку ж складну картину суспільно-політичних настроїв французького суспільства.

Французьке суспільство в умовах модернізаційних процесів XIX ст., соціальних протиріч, руйнування старих традиційних понять та ідеалів, переосмислення історичного минулого, військової та територіальної поразки у франко-пруській війні 1870-1871 рр. переживало кризу національної ідентичності. Характерною рисою суспільного життя Франції після поразки у франко-пруській війні стало поширення та обґрунтування реваншистських

настроїв. На думку І. Гомзи, усі ці процеси привели до формування ідеології французького інтегрального націоналізму. Невдоволення частини суспільства політикою лібералізму республіканців сприяло виникненню принципів нової ідеології, що базувалися на традиціоналістських цінностях, клерикалізмі, антиіндивідуалізмі, децентралізації, ксенофобії [4, с. 37, 185]. Отже, в умовах викликів та проблем розвитку Третьої республіки було сформовано принципи, що більше тяжіли до ідей минулого, відродження старих традиційних понять.

Більшість дослідників вважають, що у розвитку націоналізму винятковою була роль Великої Французької революції кінця XVIII ст. [7, с. 71].

Паризька комуна 1871 р. була новим, унікальним явищем для суспільно-політичного та державного життя Франції. З іншого боку, вона стала продовжувачем терору проти інакомислячих, як і в роки революції 1789-1799 рр. Тому, аналізуючи її діяльність, ми схилиємось до того, що комуна була складним та неоднозначним явищем, мала лише 72 дні для реалізації своїх планів. Водночас, як зазначає Ален Бадью, аналізуючи Паризьку комуну як подію, що «немає сильнішого трансцендентального наслідку, ніж дати появу чого-небудь у світі, чого раніше в ньому не існувало» [1].

Ентузіазм соціальних низів під час Паризької комуни був тимчасовим, оскільки народ не міг довго перебувати в такому стані, очікуючи від революціонерів швидкого вирішення своїх проблем. Тому, на відміну від подій Французької революції, що відбувалася в інших умовах, ці настрої призвели до поразки повсталих. Зокрема, на цьому наголошує дослідник О. Мірошников, говорячи про те, що ентузіазм та фанатизм є скороминучими явищами [9, с. 118-119].

Важливим документом для характеристики, зокрема, поглядів мешканців одного з найбагатших районів Парижа є звіт, записаний Вільямом Гібсоном, англійським священником у Парижі 1871 р. під час придушення Паризької комуни. Аналізуючи його, дослідник Вільям Фортеск'ю зазначає, що ці мешканці вітали версальців як визволителів, а комунарів вважали повстанцями, якщо не руйнівними дикунами. Жінки, які воювали на боці Комуни, зображувалися у документі як отруйниці версальців та навмисні підпалювачі будівель. Автор звертає увагу на те, що придушення Комуни відбувалося із жорстокою ненавистю та повсюдним насильством, коли комунари вбивали заручників, у т. ч. архієпископа Парижа, а версальці страчували велику кількість полонених [20, р. 19-20].

Аналізуючи трагічну долю Паризької комуни, необхідно відмітити, що вона протрималася два місяці завдяки відданості комунарів, які шукали підтримки та допомоги в усій Франції та боролися до кінця з версальцями, знаючи про те, їм доведеться загинути [15, р. 3-4].

Загалом, французьке суспільство другої половини XIX ст. можна умовно поділити на прибічників правих та лівих сил. Причому, на думку А. Репи, після знищення Паризької комуни 1871 р. спільними зусиллями правих і лівих сил при владі останні розкололися на владних та антивладних, революційних лівих. Владні ліві політичні сили (Радикальна партія) намагалися здійснити реформування суспільства в умовах буржуазного парламентаризму, в той час як революційні ліві порвали з цим шляхом [12, с. 13-14].

Період Третьої республіки у Франції (з 1870 р.) в перші десятиріччя її існування позначився спробою утвердження саме республіканської форми правління (без можливостей перегляду її), а також відмовою членам сімей, які правили країною, балотуватись на посаду президента (це було відображено у змінах до Конституції 1875 р. згідно відповідного Закону від

14 серпня 1884 року) [16]. Ці зміни свідчили про продовження боротьби всередині суспільства між прихильниками республіки та монархічного правління.

Про нестабільність французького суспільства, його різні політичні настрої свідчать окремі політичні справи, що набули великого суспільного резонансу у Франції цього періоду.

Відома справа Буланже, пов'язана зі спробою військового міністра прийти до влади через залучення багатьох своїх прихильників і встановити режим одноосібного правління, могла призвести до падіння Третьої республіки у Франції. Лише його нерішучі дії завадили втілити в життя задумане. Підтримка опального генерала значною частиною суспільства, свідчила про те, що воно віддавало перевагу твердій руці, наведенню порядку, тяжіло до минулого. Як зазначає Макс Кемерон, цей рух, «зосереджений навколо генерала Жоржа Буланже, скористався ультранаціоналістичним запалом помсти проти Німеччини, а також широким невдоволенням чинним урядом серед французького населення, щоб створити потужний масовий рух, який мав потенціал повалити Третю республіку» [15, р. III].

Велику роль у формуванні суспільних настроїв та розгортанні конфліктних ситуацій у Франції в другій половині XIX ст. відігравала преса. Варто відмітити, що був період бурхливого розвитку капіталістичних відносин, і журналісти відчували потребу швидко реагувати на запити та настрої французького суспільства. Ринок диктував і напрями діяльності друкованих органів. Для нас у контексті досліджуваної теми важливо зокрема, звернути увагу на суспільні настрої населення при вирішенні відомої сфабрикованої військовою владою справи А. Дрейфуса (1894-1906 рр.). Відмітимо, що тоді французьке суспільство розкололося на тих, хто підтримував капітана Дрейфуса, якого несправедливо звинувачували у

державній зраді (дрейфусари), та тих, хто виступав за покарання його, погоджуючись з обвинуваченнями влади проти нього (антидрейфусари). Також виникла група ревізіоністів, яка вимагала перегляду судової справи Дрейфуса, будучи впевненими у його невинності. С. Білоножко та В. Давлетов звертають увагу на те, що у період розгляду цієї справи домінував другий (антидрейфусарський) табір, видання якого розпалювали до того ж антисемітські настрої у суспільстві [2, с. 198].

Щодо преси важливо зазначити, що, на думку Еріха Кама, республіканська влада не бажала роздувати справу Дрейфуса, оскільки це впливало на її авторитет. У цей період у французькому суспільстві відбувалося посилення соціалістичних ідей, проявів анархізму, і тому влада опинилася у складному становищі, не бажаючи суспільно-політичної нестабільності. Однак, окремим виданням та політикам вигідно було поширювати та збуджувати антисемітські настрої, щоб спрямувати незадоволеність різних соціальних груп проти єврейського народу, який проживав на території Франції, а також звинуватити його в усіх бідах тогочасного суспільства [14, р. 16-17].

Не можна не згадати при цьому зміст відкритого листа відомого французького суспільного діяча та письменника Еміля Золя «Я звинувачую!» на захист Адольфа Дрейфуса як невинної людини. У цьому листі автор рішуче виступив не лише за права людини, яка постраждала внаслідок несправедливих звинувачень військового відомства, однак і на захист правди та порядності у суспільстві, що було отруєне брехнею та свавіллям: «Вони здійснюють злочин, отруюючи громадську думку, штовхаючи на чорну справу народ, який довели брехнею до несамовитості. Вони вчиняють зlodіяння, коли одурманюють свідомість простого люду і бідноти, потурають темряві та нетерпимості, користуючись розгулом огидного антисемітизму, який погубить велику освічену Францію – батьківщину «Прав людини»,

якщо вона не покладе йому край. Вони вчиняють злодіяння, граючи на патріотичних почуттях заради розпалювання ненависті, вони вчиняють, нарешті, злодіяння, перетворюючи воєнщину на сучасного ідола, тоді як усі кращі уми трудяться заради якнайшвидшого торжества істини та правосуддя» [21].

Лист, що викликав великий резонанс у тодішньому французькому суспільстві, був прямим захистом прав та свобод людини і громадянина в країні, де не вперше було проголошено республіку, однак залишалися серйозні проблеми з корупцією та зловживанням владою.

Бурхливий розвиток капіталістичних відносин в другій половині XIX ст. у Франції став однією з головних причин змін у свідомості мільйонів пересічних французів, однак ці зміни відбувалися складно та суперечливо, як показує суспільно-політична обстановка в країні цього періоду. Зокрема, це було пов'язано і з настроями у французькому суспільстві у зв'язку з Панамським корупційним скандалом 1892 р. Відомо, що цей скандал був пов'язаний з отриманням хабарів багатьма депутатами парламенту, великою кількістю міністрів уряду за дозвіл на емісію лотереї 1888 р. Незважаючи на те, що Панамську компанію очолювали відомі люди (зокрема, підприємці Фердинанд де Лессепс, Гюстав Ейфель, міністр Бето, барон Рейнах), однак корупційний скандал завдав шкоди не лише безпосередньо їм як організаторам, а й авторитету самої влади [19].

Ще наприкінці XVIII ст. існували непримиренні протиріччя між інтересами французької буржуазії та феодальної аристократії. При цьому окремі дослідники виділяють стійкі економічні та політичні позиції Католицької церкви, становище якої не зазнало серйозних змін, незважаючи на релігійні реформаційні процеси в Європі. Французька буржуазія вдало використала негативне ставлення селян та міського плебсу до феодальних привілеїв церкви, щоб підірвати її вплив у суспільстві. Наслідки Французької

революції для церкви були складними і негативними, оскільки вона втратила свій попередній вплив на громадське життя, економічні привілеї і змушена була пристосовуватись до нових умов життєдіяльності, нав'язаних їй буржуазією [3, с. 131].

З іншого боку, католицьке духовництво підтримувало переважно не республіканські, а монархічні ідеї, боротьбою між якими пронизана уся політична історія Франції XIX ст. Зокрема, Мара П. Сківччаріні виявила при аналізі релігійного розвитку Франції у першій та другій половині XIX ст. негативний зв'язок між релігійністю та часткою голосів виборців за прогресивні партії [18, р. 7].

Клод Лянглуа зазначає, що релігійна політика у Франції в XIX ст. формувалася навколо таких трьох площин як папство, спадщина Французької революції та школа. Незважаючи на антицерковний дух революції, обмеження з боку держави у період правління Наполеона I, все ж важливо відмітити, що католицька віра продовжувала виявляти свій великий інтелектуальний та духовний вплив на французьке суспільство. Хоча римо-католицька церква була обмежена у своїй політичній діяльності, її авторитет, вплив використовували монархісти у боротьбі з республіканцями в другій половині XIX ст., ввівши її у свої ідеологічні засади [8, с. 112-113].

Виходячи з цього, можемо констатувати значущість католицького віровчення у суспільній свідомості, незважаючи на періоди боротьби з церквою, скасування її обрядів (Паризька комуна) тощо. З іншого боку, спостерігається вплив революційних подій у Франції XIX ст. на свідомість пересічних виборців-католиків, які підтримували республіканців.

Важливо звернути увагу на те, що католицизм у Франції під впливом революційних подій та соціально-економічних й суспільно-політичних змін теж зазнав певних змін, особливо у другій половині XIX ст., про що свідчить,

зокрема, рух католицького модернізму (одним з представників його у названий період був Альфред Луазі) [13, с. 79-80].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Наукове дослідження було присвячено аналізу суспільно-політичних настроїв французького суспільства та його взаємовідносинам з владою у другій половині XIX ст. Було здійснено спробу комплексного аналізу та змін цих настроїв у періоди Другої імперії, Паризької комуни та Третьої республіки. Французьке суспільство другої половини XIX ст. у своїх настроях відображало проблеми своєї країни, що були закладені ще у період революційних потрясінь кінця XVIII ст. Як показує історичний досвід суспільно-політичних подій у Франції другої половини XIX ст., всередині суспільства відбувалася боротьба між прихильниками монархізму та республіканцями, і залежно від розстановки політичних сил, обстановки в країні, настроїв населення відбувалася зміна політичних режимів. При цьому Франція не уникла радикалізму та розколу суспільства під час існування Паризької комуни, що засвідчило серйозні проблеми тогочасного суспільства в період поразки у франко-пруській війні 1870-1871 рр. та виходу на політичну арену нових сил.

Римо-католицька церква, що постраждала особливо у період Великої Французької революції, зазнала обмежень у своїй суспільній діяльності у XIX ст., змогла зберегти свій традиційний вплив на суспільство, підтримуючи монархічні сили. З іншого боку, церква мала враховувати, які політичні сили перебувають при владі, пристосовуватись до нових умов постреволуційної Франції XIX ст.

Подальшого дослідження потребують відносини між правими та лівими політичними силами у Франції наприкінці XIX – на початку XX ст., суспільні настрої в умовах наближення Першої світової війни.

Список використаних джерел :

1. Бадью А. Паризька Комуна: політична декларація і сингулярність події. *Kontur.media*. URL: https://kontur.media/alain_badiou/ (дата звернення: 29.10.2025).
2. Білоножко С. В., Давлетов О. Р. «Справа Дрейфуса» крізь призму засобів масової інформації Франції кінця XIX ст. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2021. Т. 57. № 5. С. 193-199. DOI: <https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-22>
3. Бондаренко В. Д., Андрусишин Б. І. Державно-церковні правовідносини нового часу (XVIII – XIX ст.). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2011. Вип. 14. С. 129-139.
4. Гомза І. А. Формування ідеології французького інтегрального націоналізму (кінець XIX – перша половина XX століття): дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2011. 237 с.
5. Дорошенко С. До питання дослідження історії суспільно-політичної думки у Франції: період третьої республіки (1875-1940). *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр.* Львів, 2008. Вип. 20. С. 7-12.
6. Дубинянський М. Імперія другої свіжості. *Дзеркало тижня*. 2 грудня 2005 р. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/imperiya_drugoyi_svizhosti.html (дата звернення: 10.11.2025).
7. Костюк Д. С. Націоналізм та громадянське суспільство: історичні витоки і проблемні аспекти. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич*. Київ: Вид-во «Гілея», 2018. Вип. 129. С. 70-74.
8. Лянглуа К. Політика і релігія у Франції XIX століття / пер. В. Ададунова. *Наукові записки Українського католицького університету*. Число II. Серія: Історія. Вип. 1. С. 85-113.

9. Мірошников О. А. Суспільство в період модернізації і масові настрої. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2007. Вип. 28. С. 117-122.
10. Осадчук І. Бонапартизм як історичний прототип авторитаризму у Франції (1852–1860). *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 14. С. 162-168.
11. Плюта Н. В. Справа Дрейфуса у контексті суспільно-політичних дискусій у Франції. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне: РДГУ, 2009. Вип. 15. С. 195-198.
12. Рєпа А. Крик галльського півня: революція і ліва політика у Франції. *Ліва Європа: Наук. зб. / Гол. ред. А. Ляшева*. Київ: Фамільна друкарня huss, 2017. С. 10-55.
URL: https://hromadalib.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/02/liva_europa_2017.pdf#page=10 (дата звернення: 27.10.2025).
13. Фенно І. Модернізм в католицизмі: витоки і сутність. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. Вип. 119. С. 79-82.
14. Cahm E. The Dreyfus affair in French society and politics. London: Routledge, 1996. 228 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315842639/dreyfus-affair-french-society-politics-eric-cahm> (date of access: 17.11.2025)
15. Cameron M. Patriotism, Internationalism, and Anarchy: The Anarchist Response to the Boulanger Affair. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of History. St Mary's University, 2016. 89 p. URL: <https://dspace.library.uvic.ca/server/api/core/bitstreams/36c89ff9-e25d-4f01-8036-88bd89b7639e/content> (date of access: 29.09.2025)

16. Constitution de 1875, IIIe République. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1875-iiie-republique> (date of access: 28.11.2025)
17. Paris in December, 1851: Or the Coup D'etat of Napoleon III. New York: Published by Hurd and Houghton, 1870. 351 p. URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/l1mlp/Paris-in-December_1851/Paris-in-December_1851.pdf (date of access: 01.12.2025)
18. Squicciarini M. P. Devotion and Development: Religiosity, Education, and Economic Progress in 19th Century France. Bocconi University, 2020. 49 p. URL: https://www.siecon.org/sites/default/files/media_wysiwyg/67_-_squicciarini.pdf (date of access: 05.10.2025)
19. The Panama Canal. 1880-1914. Why de Lesseps failed to build the Panama Canal. URL: <http://www.ak190x.de/Bauwerke/panamaen.htm> (date of access: 18.11.2025)
20. Fortescue W. The Third Republic in France, 1870-1940: conflicts and continuities. London: Routledge, 2000. 272 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315085074/third-republic-france-1870-1940-william-fortescue> (date of access: 25.10.2025)
21. Zola E. J'accuse. URL: <http://inter.zon.free.fr/biblio/Emile.Zola.-.J.Accuse.pdf> (date of access: 20.11.2025)